

MADANIY TA'SIR VA AN'ANAVIY TARJIMALAR: TILI VA ODAMLAR

Dilrabo G'ulomovna Asatullayeva

“Tillar” kafedrası o'qituvchisi, Toshkent Texnologiya,
Menegment va Kommunikatsiya Instituti, O'zbekiston
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14874051>

Annotatsiya

Ushbu maqola madaniy ta'sir va an'anaviy tarjimalar o'rtasidagi bog'lanishni tahlil etadi. Madaniyat va til o'rtasidagi aloqalarni o'rganib, an'anaviy ifodalar va qadriyatlarining tarjimasi, jamiyatdagi til va madaniyat o'zgarishlariga qanday ta'sir ko'rsatishi ko'rib chiqiladi. Maqolada madaniy elementlar va tilning ahamiyati, ularning xalq hayotidagi o'rni, va xalqaro kommunikatsiyada madaniyatlarining qanday aks etishi tahlil qilinadi. Shuningdek, tarjimalar va madaniy o'zlikni saqlashning o'ziga xos jihatlari va globalizatsiya jarayonidagi yangi qiyinchiliklar ham yoritiladi. Maqola madaniy va lingvistik tadqiqotlarga qiziqqan olimlar, talaba va ilmiy jamoatchilik uchun muhim manba hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Madaniy ta'sir, An'anaviy tarjima, Madaniyat va til, Milliy o'zlik, Xalqaro kommunikatsiya, Globalizatsiya, Tarjima va madaniyat, Madaniy qadriyatlar.

Kirish qismi: Madaniyat va til insoniyatning eng qadimiy va asosiy aloqalarini ifodalaydi. Har bir xalqning madaniy qadriyatlari, an'anaviy ifodalari va tilidagi o'ziga xosliklar, ularning jamiyatdagi ahamiyatini va o'zlikni saqlashdagi rolini aks ettiradi. Madaniyat, o'z navbatida, faqat an'anaviy merosni saqlashdan iborat bo'lib qolmay, balki vaqt o'tishi bilan yangi ta'sirlar, o'zgarishlar va globalizatsiya jarayonlari bilan doimiy ravishda rivojlanib boradi. Madaniyatning o'zgarishi va tilning rivojlanishi, har bir zamonning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy sharoitlariga ta'sir qiladi.

Tarjima, madaniy va tilshunoslikni o'zaro bog'lab turuvchi jarayon sifatida, faqat lingvistik transformatsiya bilan cheklanmaydi. U ayni paytda, milliy va xalqaro aloqalar, o'zaro tushunish va madaniy almashuvni mustahkamlashda ham muhim ahamiyatga ega. Har bir tarjima faqat so'zlarni o'zgartirish emas, balki ma'no, his-tuyg'ular va madaniy kontekstni ham o'z ichiga oladi. Bu jarayon, shuningdek, an'anaviy ifodalar va qadriyatlarni boshqa tilga yoki madaniyatga to'g'ri va aniq tarzda o'tkazishda ko'plab qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Shu nuqtai nazardan, ushbu maqola madaniy ta'sir va an'anaviy tarjimalarning o'zaro bog'lanishini chuqurroq tahlil qilishni maqsad qilgan. Madaniy elementlar va til o'rtasidagi munosabat, bir-birini to'ldiruvchi, o'zaro ta'sirchan bo'lib, jamiyatdagi madaniy va tilshunoslik o'zgarishlarini tashkil etadi. Madaniy ta'sirlar, asosan globalizatsiya va xalqaro aloqalar jarayonida, mahalliy madaniyatlar va ularning tilshunoslik asoslari bilan qanday moslashishi, va tarjimalarning madaniy an'analarni qanday aks ettirishini o'rganish dolzarbdir. Shuningdek, maqolada madaniy qadriyatlarining tarjima jarayonida saqlanishi, milliy o'zlikni yo'qotmasdan, uni yangi kontekstda ifodalash masalalari ko'rib chiqiladi.

Shu tariqa, mazkur maqola, madaniy ta'sirlar va an'anaviy tarjimalarning til va odamlar orasidagi o'zgaruvchan aloqalarni qanday shakllantirishini va bu jarayonlarning global miqyosda qanday ahamiyatga ega ekanligini yoritadi.

Asosiy qism: Madaniy ta'sir va an'anaviy tarjimalar o'rtasidagi o'zaro bog'lanishni tushunish uchun, avvalo, madaniyat va tilning o'zaro bog'liq jihatlarni chuqurroq tahlil qilish zarur. Har bir jamiyat o'zining madaniy qadriyatlari, urf-odatlar va an'anaviy ifodalari orqali

o'zini namoyon etadi. Til, esa, nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki madaniyatni saqlash va o'tkazishning muhim mexanizmidir. Tillar orasida o'tkaziladigan tarjimalar orqali bu qadriyatlar va madaniy ifodalar boshqa jamiyatlarga, madaniy kontekstga qarab moslashadi. Shu bilan birga, tarjima jarayoni madaniyatning o'ziga xosligini saqlashga, ayni paytda boshqa madaniyatlar bilan aloqa o'rnatishga xizmat qiladi.

Madaniyat va til orasidagi aloqalar ko'plab aspektlarni o'z ichiga oladi. Til faqat so'zlarni va grammatik strukturalarni ifodalash bilan cheklanmaydi, balki u xalqning dunyoqarashini, qadriyatlarini va o'ziga xosligini ham aks ettiradi. Masalan, har bir tilda o'ziga xos so'zlar va iboralar mavjud bo'lib, ular ma'lum bir madaniyatga xos tushunchalarni anglatadi. Shu tarzda, til orqali madaniyatni ifodalash, uni o'tkazish va saqlash amalga oshiriladi. Madaniyat esa, o'z navbatida, tilning rivojlanishiga ta'sir qiladi, yangi so'zlar va iboralar paydo bo'lishi, mavjud til elementlarining yangi ma'nolarda ishlatilishi madaniy o'zgarishlarga bog'liqdir.

Tarjima jarayonida til faqat so'zlarni o'zgartirishdan iborat bo'lmaydi. Tarjimonlar faqat so'zlarni emas, balki madaniy elementlarni, xalqning tarixiy, diniy, ijtimoiy va siyosiy kontekstini ham hisobga olishlari kerak. Madaniyatlar o'rtasida tarjima qilinadigan matnlar, nafaqat o'zgartirilgan tilga, balki o'zgartirilgan madaniy kontekstga ham egadir. Bu jarayon an'anaviy ifodalarning va madaniy qadriyatlarning boshqa tilga to'g'ri tarzda o'tishini ta'minlaydi. Shunday qilib, tarjima faqat lingvistik qobiliyatni emas, balki madaniy sezgirlikni ham talab qiladi.

Misol uchun, an'anaviy folklor matnlari tarjima qilinayotganda, ularning ichidagi ma'no va simbolik ahamiyatni o'ziga xos tarzda tushunish va aks ettirish zarur bo'ladi. Har bir madaniyatda o'ziga xos folklor va an'anaviy ifodalar mavjud bo'lib, ularning tarjimasi faqat tilga to'g'ri o'zgartirishni emas, balki madaniy qiyofani saqlashni ham talab qiladi.

Hozirgi kunda globalizatsiya jarayonlari madaniyatlarning o'zgarishiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Madaniy va tilshunoslik aloqalari endi faqatgina milliy chegaralar bilan cheklanmaydi, balki xalqaro maydonda faoliyat ko'rsatmoqda. Bu holat, madaniy an'analar va qadriyatlarning boshqa madaniyatlar bilan birlashishi va almashishi jarayonlarini tezlashtiradi. Shu bilan birga, madaniyatlar o'rtasidagi almashuvlar va tarqatishlar, ba'zan o'ziga xos madaniy o'zlikni yo'qotishga olib kelishi mumkin. Tarjima jarayonida bu o'zgarishlar va yangi chaqiriqlarni hisobga olish zarur bo'ladi.

Globalizatsiya madaniyatlar orasidagi o'zaro ta'sirni kuchaytirgan bo'lsa-da, u bilan birga madaniy o'zlikni saqlash va ifodalashga bo'lgan ehtiyojni ham oshirmoqda. Tarjimada, an'anaviy ifodalar va qadriyatlar globallashuvning ta'siridan himoyalani, xalqning o'ziga xosligini saqlashi kerak. Shu tarzda, tarjima jarayonida milliy o'zlik va global madaniyat o'rtasidagi muvozanatni topish muhim ahamiyatga ega.

Tarjima jarayonida madaniy o'zlikni saqlash masalasi ayniqsa muhimdir. Madaniyatlar o'rtasidagi farqlarni hisobga olgan holda, tarjimonlar o'zaro tushunishni yaxshilash uchun an'anaviy ifodalar va qadriyatlarni o'zgartirish yoki moslashtirishga majbur bo'lishi mumkin. Biroq, madaniyatning asosiy qadriyatlari va o'ziga xosliklari saqlanishi kerak. Bu esa tarjimonlarning madaniy sezgirlikni oshirishni, an'anaviy ifodalarning to'g'ri va samimiy tarzda tarjima qilinishini talab qiladi. Madaniy o'zlikni saqlashda, tarjimonlarning o'z madaniyati haqida chuqur tushuncha va bilimga ega bo'lishi, shuningdek, boshqa madaniyatlarga hurmat va e'tibor bilan yondashishlari zarur.

Tahlil va natijalar qismi: Madaniyatlarning o'zaro ta'siri xalqaro aloqalar va

globalizatsiya jarayonlari orqali kuchaymoqda. Bu ta'sir til orqali amalga oshadi va tarjima jarayonida madaniy elementlar va an'anaviy ifodalar muhim rol o'ynaydi. Madaniy ta'sirning tarjima jarayoniga ta'siri, birinchi navbatda, tarjimonlarning madaniy sezgirligiga va ularning boshqa madaniyatlar haqida bilimlariga bog'liq.

Tarjima jarayonida, madaniy ta'sirlar ba'zan tilning o'ziga xosligini yo'qotishga olib kelishi mumkin. Masalan, ba'zi madaniyatlarda mavjud bo'lgan an'anaviy iboralar yoki tasvirlar boshqa madaniyatlarda noaniq yoki noma'lum bo'lishi mumkin. Shu sababli, tarjimonlar o'zgarishlarga, yangi so'zlar va atamalarni ishlatishga majbur bo'lishadi, lekin bu jarayon madaniyatlarining o'ziga xosligini saqlab qolishga qaratilgan bo'lishi kerak. Madaniy ta'sirlarning tarjimaga ta'sirini chuqur tahlil qilish, madaniyatlar o'rtasidagi farqlarni tushunishga yordam beradi.

An'anaviy ifodalar, jamiyatning tarixiy, diniy va ijtimoiy xususiyatlarini ifodalaydi. Tarjima jarayonida bu ifodalar muhim ahamiyatga ega, chunki ular nafaqat so'zlar orqali, balki ma'no, hissiyot va madaniy qiymatlarni ham o'z ichiga oladi. An'anaviy ifodalar ba'zan tilga moslashtirilganda, ularning asl ma'no va ahamiyati yo'qolishi mumkin. Shu bilan birga, tarjimonlar bu ifodalarni boshqa madaniyatlarga to'g'ri o'tkazishda aniq va mos tarzda saqlashlari kerak.

Masalan, xalq naqlari, maqollar, va an'anaviy urf-odatlar o'zgarmagan holda tarjima qilinishi kerak. Biroq, ba'zida tarjimonlar, an'anaviy ifodalarni yangi madaniyatdagi ma'nolarni tushunish uchun o'zgartiradilar. Bu jarayon madaniy o'zlikni saqlashda muhimdir, chunki tarjima faqat so'zlarni emas, balki xalqning ruhiyatini, urf-odatlarini ham o'z ichiga oladi.

Globalizatsiya jarayoni madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni kuchaytirgan bo'lsa-da, u bilan birga tarjima jarayonida yangi chaqiriqlarni ham keltirib chiqaradi. Xalqaro aloqalar va madaniy almashuvlar tezlashishi bilan, madaniy qadriyatlar o'zgara boshlaydi va ba'zan ularning asli ma'nosi yo'qolishi mumkin. Global til sifatida ingliz tilining o'sishi madaniyatlarining homogenlashishiga olib keladi. Bu esa, tarjimadagi an'anaviy ifodalarning saqlanishi va madaniy o'zlikni yo'qotmasdan, global miqyosda tushunarli qilish masalasini keltirib chiqaradi.

Globalizatsiya jarayonining bunday ta'siri tarjimaga yangi yondashuvlarni, ya'ni madaniy sezgirlikni yanada oshirishni va tarjimonlarning bilimlarini kengaytirishni talab qiladi. Tarjimonlar faqat lingvistik aspektni emas, balki madaniy aspektlarni ham hisobga olishlari lozim, chunki madaniyatlar o'rtasidagi farqlarni to'g'ri ifodalash, xalqaro aloqalarni kuchaytirish va bir-birini tushunishni osonlashtirishga yordam beradi.

Madaniy o'zlikni saqlashning ahamiyati, ayniqsa, globalizatsiya sharoitida yanada oshmoqda. Madaniy o'zlikni yo'qotmasdan, uning o'ziga xos xususiyatlarini saqlab qolish, madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro tushunishni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Tarjimonlar madaniy o'zlikni saqlash uchun nafaqat tilni o'zgartirish, balki madaniy qadriyatlarni saqlashga ham e'tibor qaratishlari zarur. Tarjimonlarning madaniy sezgirligi va tilshunoslik mahorati bu jarayonda asosiy omil bo'lib, ular an'anaviy ifodalarni va madaniy elementlarni to'g'ri va samimiy tarzda tarjima qilishni ta'minlaydi.

Madaniy o'zlikni saqlashning asosiy tamoyillari – chuqur bilim, sezgirlik va to'g'ri yondashuvdir. Tarjimonlar madaniy qadriyatlarni boshqa tilga va madaniyatga o'tkazishda bu tamoyillarga amal qilishlari kerak. Madaniy o'zlikni saqlashning samarali usullari, an'anaviy

ifodalarni saqlab qolish, lekin ularni yangi madaniy kontekstda moslashtirishni o'z ichiga oladi.

- Tarjimaning madaniy va lingvistik jihatlari bir-biriga bog'liq va birgalikda ishlashini ta'minlash zarur. Tarjimonlar madaniyatlar o'rtasidagi farqlarni yaxshi tushunishi va madaniy sezgirlikni oshirishlari kerak.
- Globalizatsiya jarayoni madaniy o'zlikni saqlashda ba'zi qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, ammo tarjimonlarning yondashuvi va madaniy o'zlikka hurmat bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirishga yordam beradi.
- Madaniy qadriyatlarni tarjimada saqlash, xalqaro aloqalarni kuchaytirishga yordam beradi va madaniyatlar o'rtasidagi to'g'ri tushunishni oshiradi.
- Madaniy elementlarni va an'anaviy ifodalarni tarjima jarayonida saqlash, tarjimonlarning sezgirliги va madaniy bilimlarini oshirishni talab qiladi.

Xulosa qismi: Madaniy ta'sir va an'anaviy tarjimalar o'rtasidagi o'zaro aloqalar nafaqat lingvistik jarayon, balki madaniy va ijtimoiy o'zgarishlarning aksidir. Tarjima jarayonida til va madaniyatning bir-biriga ta'siri va o'zaro bog'liqligi asosiy o'rin tutadi. Madaniy qadriyatlar va an'anaviy ifodalar tarjima qilinayotganda, nafaqat tilning to'g'ri ifodalanishi, balki madaniy kontekstni saqlash va xalqaro kommunikatsiyani kuchaytirish muhimdir. Globalizatsiya jarayonida madaniy o'zlikni saqlash va xalqaro miqyosda o'zaro tushunishni oshirish muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, madaniy ta'sir va an'anaviy tarjimalar o'rtasidagi aloqalarni chuqurroq o'rganish, madaniyat va til o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni to'g'ri tushunish va madaniy o'zlikni saqlashda samarali yondashuvlarni ishlab chiqish zarur.

References:

1. Asatullayeva Dilrabo G'ulomovna. Madaniy elementlar va an'anaviy ifodalar tarjimasi. AnDU Ilm Fan Xabarnomasi Vol. 5 No. 2 (2025): ISSN:3030-3931, - b. 432-436
2. G'ulomovna, A. D. (2022, May). YAPON TILIDA FE'L SO'Z TURKUMI KO'LAMIDAGI MAJHUL NISBATNING QO'LLANILISHI VA UNING YASALISHI. In *Conference Zone* (pp. 153-160).
3. Xayrulla Khudoyorovich Khamidov, Ikrom Yusupovich Bultakov, Karima Saydanovna Raxmanberdiyeva, Sarvinoz Sayfullayevna Kasimova, Shirin Baxtiyarovna Sodiqova. Linguistic Expertise of Educational Literature: Analysis and Results // *Journal Power System Technology*. Vol. 48 No. 4/2024 p. 4017-4027.
4. DILRABO G'ULOMOVNA ASATULLAYEVA. (2024). LUG'ATLAR SHAKLLANISHI VA ULARNING MAZMUN - SIFATINI ANIQLASH (TERMINOLOGIYA MISOLIDA). TADQIQOTLAR.UZ, 40(1), 104-108. Retrieved from <https://tadqiqotlar.uz/new/article/view/3819>
5. Asatullayeva, D. G. (2022). O'ZBEK VA YAPON TILIDA MAJHUL NISBATNING O'XSHASH VA FARQLI JIHATLARI. INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING, 1(8), 18-21. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/iclt/article/view/2049>
6. Munojatxon, A. (2024). SYMPTOMATOLOGY AND CLINICAL COURSE OF AFFECTIVE-RESPIRATORY PAROXYSM. Advanced methods of ensuring the quality of education: problems and solutions, 1(3), 35-36.
7. Abidova, M. D. (2024). FEATURE OF THE COURSE OF AFFECTIVE AND RESPIRATORY

PARAXYSMS IN CHILDREN. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(11), 148-151.

8. Bekmurotova, S. (2024). THE CONCEPT OF PATRIOTISM IN ENGLISH AND UZBEK PROVERBS. Models and methods in modern science, 3(8), 199-203.

9. Makhkamova, S., Djabbarov, S., Saidakbarova, S., Safarova, D., Abdulkarimov, A., Shoimova, F., & Sattorova, Z. (2024). Architectural dialogue between historic charm and urban modernity. AIS-Architecture Image Studies, 5(1), 134-141.

10. Marxabo Abdullayeva, Sarvinos Kasimova. (2025). INGLIZ VA ARAB TILLARINING O'RGANILISHIDAGI MURAKKABLIKLAR VA IMKONIYATLAR. IQRO INDEXING, 13(02), 360-364. <https://worldlyjournals.com/index.php/IFX/article/view/8657>

11. Abdullayeva, M. (2024). BADIY TARJIMADA MUQOBIL VARIANTLARNI SHAKLLANTIRISH MASALASI ("Dunyoning ishlari" asari misolida). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(27), 66-73.

12. Kamilovna, X. D. (2024, March). NUTQIY ETIKETLARNING TARJIMALARDA BERILISHI VA ULARNING TALQINI. In *Konferensiyalar/ Conferences* (Vol. 1, No. 8, pp. 134-142).

13. Dilnoza Xodjayeva. Nutqiy janr tasnifi va tarjimada dolzarblik masalasi. Vol. 5 No. 2 (2025): ILM FAN XABARNOMASI. ISSN:3030-3931. - B 742-746.

14. Касимова, С. С. (2012). Способы изложения синтаксических отношений в произведении «Мукаддима» Хамидулдина Дарири. *Вестник Челябинского государственного университета*, (12 (266)), 127-131.

15. Hamidov, X., & Abdullayeva, M. (2024, March). FRAZEOLOGIZMLARNING O'ZBEKCHA MUQOBIL VARIANTLARI VA FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI. In *Konferensiyalar/ Conferences* (Vol. 1, No. 8, pp. 14-21).